

Géczy József

Három féle a rendszerváltás valóságaiból

“Gyökér, lomb és száraz ág.

Háromféle valóság

Ki abból csak egyet lát,

Nem látja a fát magát...”

(Bródy János: Vásárhely fölött az ég...)

GYÖKÉR

(avagy néhány nyilvánvalóság a rendszerváltozásra rendeltetett rendszer eredendő bajairól)

Ma – amidőn már nemcsak a téveszmék buktak meg, hanem az összeomláskor felfrissenő régi-új rögeszmék is megfáradtak – talán nem lesz haszontalan ha a kimúlt posztsztálini modell néhány születési fogyatékoságával kezdjük álságos elmefuttatásunkat. Csak egy-két ritkábban emlegetett mozzanatot említünk. A teljeskörű feltárást átengedjük a XXII. századnak.

Rendszer volt-e egyáltalán a lelkekben és vasbetontömbökben még sokáig kísértő valami? Erről most egyáltalán nem nyitunk vitát. Kedvünk lenne hozzá, ám a vita e folyóirat hasábjain mégiscsak az *átmenetről* folyik. A *hová*-ra sem igen térhetünk ki (azt úgysem tudjuk, csak mondjuk). Szóljunk hát valamit a *honnanról*.

1. Az egyenlőség iránti EMBERI vágy (felülről nézvést irigység, alulról átélve igazságérzet) valószínűleg egyidős a TÁRSADALMI egyenlőtlenséggel. Ezen ősi törekvé-

sek egészen az ipari forradalomig a falvak kölcsönös felgyújtása, a férfiak karóba húzása, a nők megerőszkolása után – beletorokoltak valamiféle kicsit új – nagyon régi rendbe. Visszasímulnak az olyan-amilyen valóságba.

A kapitalizmus új helyzetbe hozta az egyenlősítő és igazságtévő ősi képzelgéseket, mozgalmakat. Az anyagi javak termelésének, a társadalom egybeszervezettségének ezen a soha nem látott fokán a korábban történelmileg “csaknem” veszélytelen pozitív és negatív utópiák előtt megnyílik a politikai önmegvalósítás egyszerre ígéretes és tragikus lehetősége. Megtestesülhet a Sátán tanítása – végpontján(?) a fasizmussal. De fenyegetetté válnak, átpolitizálódnak a progresszív eszmék is. A *jakobinus diktatúra már riasztó előképe az eltorzított IGE “bolsevik típusú” megtestesülésének.* (Például!)

2. A századfordulóra világméretesedett kapitalizmus strukturális válságának egyik melléktermékeként megjelenik a tőkés viszonyok (magántulajdon, piac) túltagadása. Most már nem mint elvont eszme, hanem mint hatalomra orientált anyagi erő. A *fennálló rend kritiká-*

ja (szocializmus) vadházasságra lép a megdöntés, a voluntarisztikus átalakítás vágyával. Ott, ahol mindez messianisztikus-plebejus egyenlősítő törekvésekkel valamint bizáncias tekintély-kultusszal, küldetéstudattal párosul - ott előkerül a puska is. (Egyébként is kéznél van.)

A korai tagadás, túltagadás eleve magában hordozta a tagadás tagadásának mozzanatait. A létrejött rendszer sikertelenségével, despotizmusával, a civilizált polgári egyenlőség visszaharóssításával tagadta önmagát. Másrészt közvetve de egyre nyilvánvalóbban tagadta őt az a világkapitalizmus, amelyből meghaladás címén önmagát kircesztette. Harmadrészt tagadták a benne lakó lények szellemi és politikai lázongásai, hétköznapi cselekedetei. (Látványosan 1921-ben, 1956-ban, 1968-ban, 1980-81-ben és végül itt mostanság a végjátékban.)

Nem az államszocialista zárványok létrejötté a megmagyarázhatatlan (bár ez is különös), hanem tartós, szívós fennmaradásuk. A nem létező "létezőt" úgyis felfoghatjuk, mint egy statikus válságmodellt, amely sikeresen menetelt hátrafelé egy előrehaladó világban. (A kiirthatatlan "rendszeridegen" elemeknek hála, eközben itt-ott fejlődést is produkált.) A válság tehát nem a nyolcvanas években keletkezett. Az összeomlás előre bele volt kódolva a szisztémába. A közelmúltban "csupán" annyi történt, hogy e válságfolyamatok összegeződtek, felszínre robbantak és tudatosultak a szereplők agyában.

3. A "hatalomra jutott utópia" önmegvalósulni akart. A viláगतalakítás terve hamar beleütközött a valóság falába. Esetünkben sem volt eszköz a tárgyi és emberi valóság átlényegítésére. Némi lelkesedési gyakorlat és nevelési kísérlet után elkövetkezett a tárgyak és emberek fölötti intézményes erőszak ideje.

A hívők egyre fogyatkozó tábora és a hatalom végül kénytelen volt megelégedni egy

látszatvalóság felépítésével. Elhitette önmagával és népével, hogy a látszat a létező, és a létező a látszat. A hitet szükség szerint pótolta a butítás, a megfélemlítés, a kényszer.

A népnek demonstrálnia kellett: látja a palástot a meztelen királyon. Egy idő után, már azzal is megelégedtek, ha nem kiáltja: "A király meztelen." A következő fázis: "A király meztelen, de hát történelmileg így adódott." Végül már a hatalom birtokosai is szerették volna abbahagyni az egészet. "Múljon a rendszer, csak a hatalom maradjon." A legnagyobb akadályt azonban mégis maga a bürokratikus struktúra, annak felmérhetetlen erejű tehetlenségi nyomatéka jelentette.

4. Az államszocialista rendszer bukásában óriási szerepe volt a lelkiismeretfurdalásnak illetve a rossz lelkiismeretnek is. Ez egyaránt érvényes a bűnökbe, őrülségekbe torkolló túlkompensálásokra, valamint a rendre elvetülő megisztulási törekvésekre, reformkísérletekre. Nem Marx és "kénes bandájának" alantas terveit hajtotta végre egy népellenes bűnre összeesküdött csoport – mint azt szobordöntögetés szintű elemzések manapság természetes diadalittassággal hangoztatják.

A dolog fordítva áll. Az álszocializmus mindig is szervi legitimációs válsággal küzdött, hiszen egyre reménytelenebb ellentmondásba került eredeti eszményeivel. Képtelen elviselni önnön hatalmi ideológiájának hivatkozott elméleti forrásait. Feledtetni akarta, elhazudta saját forradalmi ígéreteit, újra és újra átírta mozgalmi előtörténetét.

Összeörte a tükröt, festett képet tartott magasba, irtotta, elnyomta a kételkedőket. Mégis akarva-akaratlanul, de minduntalan visszatért a kiindulópontához. A háttérben, a cselekvésben a kiépülő hazugságok rendszerében mindig ott munkált a hamisság érzete és ez állandó bizonyítási kényszer.

A "fejlődésre kötelezett" fejlődésképtelen rendszer hatalombirtokosai és végső szembe-

nézéstől visszariadó álmodozói kénytelenek voltak fejlődést szimulálni, vagy egyszerűen belehazudni a valamit a semmibe. Kifelé rettegett a rendszer a tőkés külvilágtól, mint ígéreteinek élő cáfolatától. Befelé semmitől sem rettegett jobban mint a “baloldali” kritikától, a hirdetett értékek mentén való lelepleződéstől. Hogy azt egymagában megdönteni nem tudta, az már egy másik kérdés.

5. Közismert, hogy *Kun Béla*, valamint dédapáink mostanában megtagadott, sírjában, emlékében meggyalázott egyik fele (haramda?) úgy 1918-19 táján nekiveselkedett a szóbanforgó utópia közvetlen (világforradalmi) megvalósításának. Az államszocializmus végül mégiscsak egy birodalmi reexport formájában jött el hozzánk 1945 után, a nagyhatalmak szívés – bár kényszeredett – közreműködésével. A nagypapák jóval kisebb – bár a ma bevallottnál mindenféleképp nagyobb – hányada hitt akkor már az egészben. A “világforradalmat” megjárt generáció javát ekkorra már Sztálin kivégezte, a háború megtizedelte. Ennek okán is a mindenkor ügyeletes történelmi balek, az ifjúság adta a szükséges mennyiségű fanatikusok derékhadát.

Az első tíz évben megkísérelték Magyarországra kényszeríteni az államszocializmus harmincas években fixálódott szovjet-orosz modelljét. A szuronyok mellett önzetlen tanácsadók ezrei is serkentették a sztálini államstruktúrák szorgos-dolgos, aprólékos átmásolását. Ezt az egyszerre nyomasztó és idétlen kabátot azonban a magyar társadalom ledobta magáról. Előbb passzív ellenállással. 1953-tól erkölcsi mozgalommal. 1956-ban fegyverrel, végül pedig gyakorlati tagadással. Startvonalán akasztófákkal tífzdelve, de mégis kialakult a sztálini modell egy sajátos magyar oldalága, alrendszere. Többek között nevezhetjük feudálszocializmusnak, avagy éppen felvilágosuló posztsztálinista manipulatív puha diktatúrának.

Az államszocializmusnak ez a második modellje, egy részt jó, mert előkészítette a rendszerváltást (*előkészült benne a rendszerváltás*), másrészt rossz, mert zavarja az új hatalmat (hatalmakat) az abszolút tagadásban. *A mutatvány emberfeletti: miközben építeni lehet az elmúlt harminc évben végbement felvilágosodás és majdnem polgárosodás eredményeire, ezt hitelesen le kell tagadni a politikai ideológiában.* Mindazonáltal a hamis diagnózisra épülő hamis terápiák szerepet játszanak ugyan a gazdasági rendszerváltozás akadozásában, a döntő talán mégsem ez. A sajátos magyar modell – amelynek névadója *Horthy Miklóshoz* bomirtan hasonló hányattatások után elfoglalja majd helyét a magyar történelemben – sokakban kifejlesztette a rendszerváltó készségeket. A makrostruktúrák megújuló képessége dolgában – és általában a hatékonyság, a versenyképesség terén – még sem állunk lényegesen jobban, mint a “klasszikus” szovjet típusú néhai államszocializmusok.

6. Az átmenet előtörténeténél maradva, jelzésszerűen még egy gyakran vitatott kérdéskörrel: A szétporladt rendszer elagonizált volna talán még tíz évig is, ha nem jön Gorbacsov. Az a bizonyos – manapság már kevésbé újult áhítattal emlegetett Nyugat egészen jól elvolt önmagával nélkülünk is. (A fegyverkezési versennyel, az új ipari forradalommal az információrobbanással persze azért megcselekedte, ami rá volt mérve.) A lengyel válság azonban (háttérben az elhülyült-elposványosodott Brezsnjev-éra üdült neosztálinizmusával) már a végjáték előszele volt. Gorbacsovnak, akárkinek jönnie kellett. A sok kis apró eroziócska, a milliányi minifelvilágosodás – pici polgárosodás nélkül nem lett volna se peresztrojka, se glasznoszty, sem az ami utána következett.

Kukorékoltunk és éppen hajnal lett? Nem, ezt a politikai hajnalt sok-sok kis konzervatív, liberális, baloldali, népi és urbánus és nem

utolsó sorban dezideologizált kakas kukorékolta össze, sok-sok kis tyúkocská szenvedte ki. Az már szerencse kérdése, ki mikorra időzítette a kukorékolást és kinek tartották a csőréhez a mikrofont!

LOMB

(avagy történések a hatalom kérdésével fertőzött szférákból)

A magyar átmenet szálai különösen kuszák. Nehéz visszakeresni a kiindulópontokat, az előzményeket, a fordulatokat. Sok függ attól is, mit éltek át a szubjektumok és közösségeik. Van akinek semmiféle átmenetléménye nincs. Az egész negyven évet egyetlen sötét éjszakaként viselte el. Egyszer csak vége lett a lidércálmoknak és kész. Leírható az átmenet, nagyjából objektívizálható tények mentén is. Lássuk először a “személyes átmenetünket”. Szubjektíve ugyanis az a döntő, mit hogyan éltünk át, mikor milyen elismeréseink voltak, és ma miként emlékezünk vissza minderre. Az sem érdektelen milyen nagyapómesét tudunk hitelesíteni környezetünkben, mit hitetünk el önmagunkkal és másokkal.

Hol kezdődik hát az *én* átmenetem? (Mint az nyilvánvaló, személyiségünk integritásának megőrzése szempontjából a többieké egyébként sem érdekes.) A végjáték előérzete talán akkor érintett meg először, amidőn – bocsássa meg nekünk a Teremtő – vörös bort bontottunk Brezsnyev halálhírére. Vagy ahogy a béna kezű és elbutult képű Csernyenko az oszlopnak támaszkodva fogadta a részvétnyilvánításokat Andropov gyásszertartásán? Vagy amint Gorbacsov első nagy beszédében korán elhunyt barátommal, *Rákai Pistával* ujjongva leltük fel a sablonok függönye mögött egy egészen új világszemlélet ígértét? Vagy az 1987 tavaszi szegedi “szocializmus konferencián”, ahonnan megszégyenül-

ten távozott az “offenzív helybenjárás” jobb sorsra ígérkező populistá apostola, *Berecz János*? Vagy 1987 őszén állampárti alapszervezetünk vezetőségi ülésén, ahol “kemény küzdelemben” jegyzőkönyvben rögzítettem harcias véleményemet: miszerint a tagkönyvcserre cinikus üresjárat, a válságkezelést elszabotáló pótcselekvés. (Micsoda ellenálló múlt – kár, hogy ilyesmije majd mindenkinek van. Vagy még olyanabbja.)

Itt egy kis időre megszakad egyéni átmenetem. Az utolsó békebeli évben ismerkedtem a magánépítkezés gyönyöreivel. 1988 szeptembere táján – valahol az épületfableszerzés és a tetőfedés között, hirtelen “megvilágosodtam”: alkotmányos egypártrendszer, határolt többpártrendszer, érdekszervezeti pluralizmus, demokratikus szocializmus mint társadalmi forma – mind-mind a múlt (ámbátor bátor) zenéje. Beköszöntött a végjáték, “nyakunkon a többpártrendszer”. Felsorakoztak a versenyzők, kezdődik a kíméletlen küzdelem. A tét – például az akkoriban alakuló reformkörök számára – nem a meghatározó szerep, hanem, hogy lesz-e demokratikus baloldal az új világban? Bekövetkezhet-e még időleges – ám a baloldal sorsát megpecsételő – visszarendeződés, sikerül-e rehabilitálni az “európer szocializmust” – befogadtatni az eljövendő demokrácia családjába?

Egyáltalán lesz ebből demokrácia, vagy beindul a békés átmenet a leszámolás felé – hőkentem meg *Nagy Imre* temetésén, ahol pillanatok alatt egy pokróc alá vontak addigi ádáz ellenfeleinkkel. Reformkommunista is csak kommunista, hiába tülekszik ide a koporsóhoz – harsogta *Orbán Viktor*. Elindította ezzel azt az antiszocialista munkaversenyt, amely mára a liberalizmust és a “lakiteleki szellemet” is sarokba szorította. Mentiségére legyen mondva, a hatalmi harc kegyetlen törvénye szerint ez a verseny nélküle is elindult volna. További mentés, hogy a liberálisok az addigi játékszabályok felrúgása nélkül nem

küzdheték volna fel magukat második politikai erővé.

Külön misét érdemelne ez az úgynevezett reformkommunistaság is. Kelet-Európa általános meg nem értésében Nyugat is csak addig jutott el, hogy “megbuktak a kommunista rendszerek”, no meg a komcsik meg az “utódpartok” – stb., stb. Amerikától nem is vár el többet az ember, de Nyugat-Európa már túlélhetne a döntő percekben még indokolt liberál-konzervatív diadalmámon. A nyugati szociáldemokrácia önálló értelmezés helyett átvette politikai ellenfelei nyelvét és versengve próbált rajtuk túltenni. A valamikori kommunista-szociáldemokrata gyűlölködésekből, szembenállásból levezetve lehetetlen megérteni a baloldal és a demokrácia Lajtán inneni pokoljárását. Ezek a rendszerek – s különösen a magyar – már rég nem voltak pusztán és elsősorban kommunisták. Mint ahogy a demokrácia és a polgárosodás értékeit valló reformpolitikuskok és állampárton belüli ellenzékieskedők többsége sem volt az. Ezen nem változtat az sem, ha félrevezető elnevezéssel egy időben közülük egyesek valamiféle becsületből vagy dacból reformkommunistának vallotta magát.

Ha sértődős természetű volnék, valahol az elfajuló választási kampány táján befejezetteknek nyilvánítanám az átmenetet.

Mi szocialisták enyhén szólva nem voltunk mentesek születési fogyatékoságoktól és egyéb hibáktól. Talán mégis túlzás volt össznemzeti bűnbaknak kinevezni bennünket és folyton ránk mutogatni mint a múlt maradványaira. Törvényesen is a régi rendszerhez kötődőknek nyilvánítottunk. Más motivációk is közrejátszhattak, ám a jogutódság felvállalása nélkül érvényét veszítette volna a nemzeti kerekasztalnál kötött megállapodás. Igaz, hogy úgysem tartotta be senki. Sokaknak kapóra jött a ránk zúduló ösztűz. Úgy gondolták mindenki más helyett elvisszük a balhét, lehetővé téve ezzel az átmeneti magánstratégiák

sikerét. *Legnagyobb kár, hogy mindezen közben homályban maradtak a rendszerváltás tényleges akadályai.* Gettóba, deffenzívába szorulva mi sem fordíthattunk kellő figyelmet rájuk. Sőt, néha a szélsőséges ítéletek ellen felépve már azon vettük észre magunkat, hogy azt védjük, ami ellen harcra szerveződünk.

Az objektivitás mentén sem könnyű a magyar átmenet kiindulópontját meghatározni. Nem köthető egyetlen falomláshoz, csengettyús tüntetéshez avagy diktátorfutáshoz. A rendszer kiépülésének felpörgő, tisztán irracionális és tisztán voluntarista szakasza 1953-ig tartott. 1953-tól egészen az 1989-es NAGY SZÉTPORLADÁSIG mindvégig jelen voltak a korrekciós erők, a felvilágosodási, a polgárosodási és más autonóm törekvések. *A viszonylagos haladás képviselőit nem sikerült teljesen szétzúzni sem 1955-ben, Rákosi második – pünkösdi – királysága, sem az 1956 utáni megtorlások időszakában.*

Ott találjuk őket nemcsak a perifériákon, vagy a durva elnyomatás pozíciójában, hanem a hatalmi-igazgatási intézményrendszer egyre bővülő zugaiban, a termelés különféle területein.

A zsilipek kétségtelenül az 1988 májusi pártértekezlet – korántsem mindenben szándékolt – hatására nyíltak fel. Itt a döntő nem Kádár bukása, hanem a vadászpuskához és az ő szocializmusukhoz görcsösen ragaszkodó ókonzervatív kövületek eltávolítása volt. Kádár már évek óta egyre rosszabb közérzettel totyogott a válság felé haladó ország hatalmi erődjének folyosóin. Válságtagadó 1988 áprilisi kijelentésével nyugdíjaztatta magát maradvék tisztelői szemében is. Május után pedig tőle konzervatív irányba a csúcson nem lévén már senki, okafogyottá vált egyensúlyozgató szerepe. A Nagy Imre-kérdéssel már csak leépülő aggyal kísérelt meg szembenézni. Szánalmas vergődése ekkor már legalább akkora gyűlöletet keltett mint részvétet.

Kádár bűneit és erényeit a ma dühöseinél vélhetően higgadtan mérlegelte az ÉGI

SZÁMONKÉRŐ SZÉK. Meg kellett émic Nagy Imre temetését, bizonyosságot kellett vennie "rendszer" összeomlásáról, de felmentést kapott a viharos átmenet stációinak végigtapasztalása alól.

A névadó személyiség nyomasztó súlyától megszabadulván a versenyzők gátlásmentesen átengedhették magukat a lemeztelenült politikai harcok mámorának. 1989 nyarától tarajos hullámokat vetve máig tart a hatalmas vetélkedés. Hogy hogyan változott a hadiszerecnese, hogy miért nem bírjuk abbahagyni és miért nem szeret minket a nép, valamint hogy miért nyertes és vesztes egyszerre, erről külön kellene majd megírnom a magam kis olvasatát. (Akár e folyóirat hasábjain is...)

SZÁRAZ ÁG

(avagy a rendszerváltás politika alatti folyamatai)

Ez az a kérdéskör, amiről nem írunk, csak néhány sejtést fogalmazunk meg. *Legalább három Magyarország van e hazában.*

Az első, az ami látszik, amire figyelnek, amiről írnak, amit kódósítanak. Ez a befejezetlen hatalmi harc terepe. Itt dúl a küzdelem a hivatalért, a vagyonért, a lelkekért. Önmagába mélyedt, a hatalom vagy az ellenzékiesség gettójába szorult frusztrált parlament és pártok, lebegő, civakodó önkormányzatok, a társadalomhoz még gyengén kötődő helyi és országos politika világa ez. Ide sorolhatók a nyilvánosság, a szellemi élet látható mozaikjai, a gazdálkodó szervezetek, az intézmények tettenérhető manőverei, vergődései.

A harmadik Magyarország az, ami többé-kevésbé látszik, amiről mostanában már beszélnek, de amire mégsem figyelnek igazán. A társadalom jelentős része egyre kilátástalanabb perifériális helyzetbe sodródik. A valamikori reménybeli középosztály nagy csoportjai zuhannak le a plebejus létbe. Nyugdíj-

jasok, fiatalok, nagycsaládosok, munkanélküliek százezrei éldögélnek a lét és nemlét határán. Havi jövedelmük nem elég a rezsire sem, nemhogy a kielégítő táplálkozásra, vagy a megfelelő ruházódásra. Végső menedékként vár sokukra közkatona szerepe az alvilágban, a koldulás, a csavargás, a nenekülés a szubkultúrákba, a narkotikumba, a misztikus álközösségekbe. A gazdasági felledülés, a szociális háló, az újra kiépülő szolidaritás, az erkölcsi megújulás talán még segíthetne rajtuk, ám mindez nagyon távolinak tűnik.

A második Magyarországról tudunk a legkevesebbet. Itt van születőben az újvilág, a rendszerváltás tényleges bázisa. A gyermekek, az ifjak nyelveket tanulnak, elsajátítják a modern technikát. Külföldi egyetemeket látogatnak, tapasztalatszerző vándorútra kelnek. Feketén, vagy hivatalosan szakmunkások, műszakiak és más értelmiségiek indulnak nyugati munkára. Ha lassan is, de szaporodnak a magánvállalkozások, a külföldi tőkeberuházások. Sokan beletanulnak a tőzsdézésbe, az ügynökösödésbe, a seftelés különböző formáiba. Alapítványok születnek, egyesületek, érdekszervezetek alakulnak. Egyes magáncégek Vlagyivosztoktól visszafelé Tokióig kereskednek. Ingatlanokat vásárolnak teszem azt Albániában. Burzsoává vált a régi elit egy része. Erkölcsi dörgelemeket harsogva, átmentést kiáltva ugyanerre törekszik az új elit is. A kelet-európai nagy összeomlás zavarosában halászva kifejlődött a szervezett alvilág. Ennek felső rétege – ahogy egy rendes óskapitalizmushoz illik – igyekszik pénzt átmosva, "majdnem tisztességgel" vállalkozóvá válni.

Ezen és más hasonló jelenségek egyenlőre ki nem számítható történelmi pillanatban egybeszerveződnek, felerősödnek és járhatóvá válnak. *Ott áll majd küldetésstudattal, utóforradalmisággal elhomályosított szemünk előtt a neokapitalista Magyarország rideg valósága.* Nem olyan lesz mint megálmodtuk, de addigra ez a szempont már mit sem fog számítani.

ifj. Zámbo István: *Piros hóember*